

Od typografie k politike (Politický profil Rudolfa Strechaja pred rokom 1945)

Jozef Špilka

Osobnosť Rudolfa Strechaja predstavuje postavu mocichtivého komunistického politika najmä z obdobia päťdesiatych rokov 20. storočia, ktoré bolo charakteristické rozsiahlymi politickými perzekúciami. Napriek tomu, že ide o dôležitého predstaviteľa komunistického režimu na Slovensku i v Československu, je to osoba dnes málo známa. Ak jeho meno niekomu aj zarezonuje v pamäti, tak väčšinou len v súvislosti s románom Ladislava Mňačka *Ako chutí moc* (1967), kde je umelecky stvárnená postava politika, ktorý bol deformovaný mocou. Politický profil tohto neskôr dlhoročného predsedu Zboru povereníkov tak ponúka priestor na ďalšie bádanie, najmä jeho politická činnosť pred nástupom do vyššej politiky a pred rokom 1945.

Rudolf Strechaj sa narodil 25. júla 1914 v obci Čachtice neďaleko Nového Mesta nad Váhom.¹ Pochádzal z jednoduchej chudobnej rodiny. Vychodil ľudovú školu a potom ešte štyri roky strednej školy.² Pôvodne sa chcel dať na učiteľskú dráhu. Zapisal sa do učiteľského ústavu v Modre, no pre nedostatok finančných prostriedkov musel tento ústav opustiť. Ako šestnásťročný sa začal učiť za typografa v Novom Meste nad Váhom v kníhtlačiarňi Horovitza.³ Pod vplyvom skromných podmienok, v ktorých vyrastal, sa od ranného veku zaoberal politikou a inklinoval k radikálnym ľavicovým myšlienkam. Už ako štrnásťročný chlapec udržiaval styky s ľavicovými socialistickými pracovníkmi a navštevoval rôzne verejné vystúpenia a prejavy. Keď mal šestnásť rokov, založil v Čachticiach robotnícku telovýchovnú jednotu a v roku 1932 sa stal už ako osemnásťročný tamojším predsedom sociálnej demokratickej strany.⁴ Okrem politickej angažovanosti bol v Čachticiach tiež členom speváckeho zboru Tatrín a pôsobil tu aj ako divadelný ochotník.⁵ V roku 1933 absolvoval školu umeleckých remesiel v Bratislave.⁶

Začiatok politickej činnosti Rudolfa Strechaja bol teda úzko spätý so sociálnou demokratickou stranou. Československá sociálna demokracia sa v prvých voľbách

¹ AMMER, Vladimír. *Čachtice*. Bratislava : Alfa-press, 1997, s. 428.

² *Slovenský biografický slovník*. V. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 368.

³ Záznam o absolvovaní Obcej učňovskej školy v Novom Meste nad Váhom, ktorá bola predchodkyňou súčasnej Strednej odbornej školy, uvádza, že Rudolf Strechaj školu absolvoval v roku 1931 a vyučil sa za strojného kníhtlačiaru. Databáza absolventov Strednej odbornej školy v Novom Meste nad Váhom. [online] Dostupné na internete: <<http://www.prvasosnmnv.sk/zoznamy-absolventov>>.

⁴ Rudo Strechaj. In *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, číslo 108, s. 4.

⁵ AMMER, ref.1, s. 428.

⁶ Životopisy novovymenovaných povereníkov. In *Lud*, 22. september 1951, roč. 4, č. 221, s. 3.

do poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia v roku 1920 stala najsilnejšou stranou a to i na silne religióznom Slovensku. Lenže vzostup sociálnej demokracie na Slovensku netrval dlho. Už v roku 1921 prežívala ťažkú krízu a útlm následkom rozkolu a odštiepenia komunistickej strany. Po výraznom úpadku v prvej polovici dvadsiatych rokov sa sociálna demokracia skonsolidovala. V súvislosti s prechodom strany do opozície a zlepšením organizačnej práce na Slovensku od roku 1926 počet členov rástol a to i vďaka zlúčeniu s maďarskou sociálnou demokraciou. Napriek tomu sociálna demokracia na Slovensku už nikdy nezískala takú pozíciu a jednoznačnú prevahu ako vo voľbách v roku 1920. Dominantnú úlohu postupne preberala Hlinkova slovenská ľudová strana, ktorá patrila v medzivojnovom období na Slovensku k najsilnejším politickým stranám. HSLS tak predstavovala najvýraznejšieho protivníka sociálnej demokracie v ideologickej rovine, kým komunisti trieštili jej sily a odčerpávali tak Československej sociálnej demokracii ľavicových voličov a členov.⁷

Nové Mesto nad Váhom malo tradíciu jedného z centier sociálnej demokracie. Už v roku 1905 tu bol miestny výkonný výbor slovenskej sociálnej demokracie a po založení Komunistickej strany Československa (KSČ) sa v Novom Meste nad Váhom uskutočňovali rôzne štrajky a demonštrácie.⁸ Mladý Rudolf Strechaj sa zúčastňoval štrajkov, ktoré boli v novomestskom okrese a pomaly sa začínal stotožňovať s komunistickou ideovou platformou.⁹ Pre svoje vyhranené názory a radikálny postoj sa rozišiel so sociálnou demokraciou a napokon v roku 1935 vstúpil do KSČ.¹⁰ O jeho zanietenosti vypovedá skutočnosť, že presvedčil a so sebou do komunistickej strany priviedol takmer všetkých členov miestnej organizácie sociálnej demokratickej strany v Čachticiach.

V tom istom roku bol počas okresnej konferencie delegovaný na študijnú cestu do Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR).¹¹ Táto skúsenosť, ktorou prešli mnohí budúci stranícki funkcionári, sa odrazila na doformovaní jeho politickej orientácie. Zo Strechaja sa stával poslušný a zanietený komunista, plne oddaný strane. V symptomatickom vyzdvihovaní Sovietskeho zväzu ako vzoru a prosovietskej propagande bol aj v porovnaní s ostatnými členmi strany veľmi aktívny, čo ho charakteristicky

⁷ K dejinám Československej sociálnej demokracie na Slovensku v medzivojnovom období pozri bližšie: LIPTÁK, Ľubomír. *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 122-133.

⁸ *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. Bratislava : Veda, 1977, s. 328-330.

⁹ Kandidáti slovenského ľudu. In *Pravda*, 24. máj 1946, 1946, č. 117, s. 4.

¹⁰ PEŠEK, Jan et al. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 - 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 298.

¹¹ Kandidáti slovenského ľudu. In *Pravda*, 24. máj 1946, 1946, č. 117, s. 4.

sprevádzalo počas celého života.¹² V roku 1935, keď sa vzťahy medzi Československou republikou a Sovietskym zväzom vplyvom vtedajšej medzinárodnej situácie zlepšili, bol zvolený za predsedu zväzu priateľov ZSSR a túto funkciu zastával až do roku 1938.¹³ Okrem organizovania rôznych prednášok po celom Slovensku o pomeroch a živote v Sovietskom zväze sa podieľal aj na ďalšom zakladaní organizácií zväzu priateľov ZSSR a to najmä na Považí.¹⁴

V roku 1938 sa však situácia v Európe vyostrila a medzinárodné vzťahy, ako aj atmosféra v Československu, sa dynamicky menili v krátkych časových sledoch. Nacistické Nemecko sa po pripojení Rakúska zameralo práve na likvidáciu Československej republiky. Hitler sa rozhodol uprednostniť radšej diplomatické riešenie pred vojenským, čo sa mu nakoniec aj podarilo. V septembri 1938 na pamätnej mníchovskej konferencii Francúzsko a Veľká Británia spolu s Nemeckom a Talianskom prisúdili Nemecku rozsiahle pohraničné československé územia. Išlo najmä o české územia obývané nemeckou menšinou, tzv. Sudety. V priebehu októbra a novembra dosiahlo Slovensko autonómiu. Krátko po vyhlásení autonómie 9. októbra 1938 bola v nových politických podmienkach činnosť komunistickej strany spolu s jej organizáciami pozastavená a dva mesiace nato zakázaná. Nasledovala Viedenská arbitráž, kde Slovensko prišlo o južné územia. V marci v roku 1939 Česko-Slovensko zaniklo zabratím Čiech a Moravy nacistickým Nemeckom a vznikom Slovenskej republiky.¹⁵

Medzinárodná situácia v roku 1938 a v prvej polovici 1939 mala dopad aj na chod a existenciu samotnej komunistickej strany, ktorá následne vplyvom udalostí prešla do ilegality. Na vznik Slovenského štátu nebola komunistická strana dostatočne pripravená, nebola schopná okamžite sformulovať svoje stanovisko a ani organizovať akcie proti aktivitám vládnucej HSĽS. Konšpiračné linky ešte neboli dostatočne zaužívané a vžitú. Tesne pred a vzápätí i po vzniku Slovenskej republiky mnohí známi funkcionári, ako aj predstavitelia komunistickej strany, postupne odchádzali do emigrácie, alebo do ústrania. Územie Slovenska opustili Viliam Široký, Jozef Valo, Vladimír Clementis, František Zupka, Karol Šmidke, a mnohí iní.¹⁶ Dôležitým faktorom, ktorý sa vyvinul vplyvom pôsobenia medzinárodnej situácie a nového postavenia Slovenska, bol vznik Komunistickej strany

¹² Rudolf Strechaj v rámci dobovej propagandy spomína svoje dojmy zo svojej prvej cesty do ZSSR aj vo svojom neskoršom diele o sovietsko-československej vzájomnosti. Bližšie pozri: STRECHAJ, Rudolf. *Kvety družby a bratstva*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960, s. 17-19.

¹³ Rudo Strechaj. In *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

¹⁴ Prejav súdruha Karola Bacílka. In *Pravda*, 1. august 1962, roč. 43, č. 210 A, s. 1.

¹⁵ LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava : Perfekt, 2008, s. 12-16.

¹⁶ PLEVZA, Viliam et al. *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*. Bratislava : Pravda, 1971, s. 243.

Slovenska (KSS) transformáciou Celoslovenského kraja KSC v máji 1939.¹⁷ Sekretariát Exekutívy Komunistickej internacionály rozhodol o premene dovtedajšieho slovenského kraja KSC na samostatnú organizáciu už 22. februára 1939 za účasti predstaviteľov zahraničného vedenia KSC v Moskve.¹⁸ Organizačná štruktúra bola na začiatku rozdelená na štyri stranícke oblasti, a to bratislavskú na čele s Jánom Osohom, žilinskú viedol Ľudovít Benada, banskobystrickú s vedúcim predstaviteľom Karolom Černockým a prešovskú s Pavlom Tonhauserom. Do každej straníckej oblasti boli včlenené okresné vedenia. Podľa situácie prichádzalo k zmenám v organizačnej štruktúre ako aj v kádrovom obsadení.¹⁹

Zaujímavý je tiež fakt, že KSS, jej členovia či organizácie sa na začiatku svojej ilegálnej činnosti pokúšali preniknúť priamo do vnútra organizačnej štruktúry HSLS, HG či HM, a to na miestnej, okresnej i oblastnej úrovni. Nabádali k tomu svojich členov a funkcionárov hlavne v období rokov 1939 až 1942. K takejto činnosti ich vyzvala aj exekutíva Komunistickej internacionály v Moskve.²⁰ Asi málokto mohol v danej dobe predpokladať, že členstvo v týchto organizáciách, aj keď so zámerom pracovať pre KSS v ilegality, bude mať v budúcnosti až taký negatívny a kompromitujúci charakter a stane sa vhodnou zámienkou na odstavenie z mocenskej politiky pri politických súbojoch. O tejto skutočnosti sa neskôr počas trvania komunistickej totality popri mnohých iných ľuďoch a straníckych funkcionároch presvedčil aj sám Rudolf Strechaj.²¹

Trojčlenné ústredné vedenie, známe tiež ako prvé ilegálne vedenie KSS, predstavovali Július Ďuriš, ktorý dostal do kompetencie politické otázky, Ľudovít Benada ktorý mal na starosť organizačné záležitosti a Ján Osoha zodpovedný za propagandu a agitáciu. Keďže sa Július Ďuriš často zdržiaval v Prahe, ťažisko organizačnej a masovopolitickej práce pripadlo Ľudovítovi Benadovi a Jánovi Osohovi. Záväznými kritériami pre politiku KSS v tomto období boli smernice Komunistickej internacionály, najmä určenie postoja k vojne a politický postup ZSSR až do jeho napadnutia nacistickým Nemeckom v júni 1941.²²

¹⁷ PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu. I.* Bratislava : Veda, 2012, s. 9.

¹⁸ LIPTÁK, ref. 7, s. 235.

¹⁹ PLEVZA, ref. 16, s. 243.

²⁰ FREMAL, Karol. Ilegálna KSS vo vzťahu k Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, Hlinkovej garde a Hlinkovej mládeži v rokoch 1939 – 1943. In ŠUCHOVÁ, Xénia (ed.). *Ľudáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?* Prešov : Universum, 2006, s. 125.

²¹ PEŠEK, ref. 10, s. 300-301. Po nástupe komunistickej strany k moci v roku 1948 museli vysvetľovať svoje členstvo v Hlinkovej strane a v organizáciách napojených na HSLS okrem Rudolfa Strechaja aj ďalší vedúci stranícki funkcionári, ako napríklad aj Augustín Michalička, Štefan Bašťovanský, či Ondrej Pavlík. Viacerí sa ho snažili radšej zatajiť aby sa vyhli zbytočnej kompromitácii. Takéto „zistenie“ však neraz, najmä pokým dotyčný stranícky predstaviteľ nemal dostatočnú podporu vedenia strany, prispelo ako zámienka k politickému pádu, alebo sa mohlo stať aj osudným, čo bolo charakteristické predovšetkým pre začiatok 50. rokov.

²² PLEVZA, ref. 16, s. 243-244.

V atmosfére udalostí v rokoch 1938 a 1939 a pod vplyvom situácie, v akej sa komunistická strana nachádzala, začal Strechaj hneď po októbri 1938 hľadať nové spôsoby angažovania sa v boji proti vládnucemu systému na Slovensku. Organizoval ilegálne hnutie v Novom Meste nad Váhom a v rodných Čachticiach, kde utváral trojčlenné skupiny spoľahlivých osôb, členov bývalej sociálnodemokratickej a komunistickej strany. Skupiny preberali inštrukcie ústredného vedenia komunistickej strany, tlačili a rozširovali ilegálnu tlač, alebo schovávali u seba rôzne pre režim nepohodlné osoby. Aktivita skupín sa začala už hneď po Viedenskej arbitráži.²³ Strechaj, keďže bol vyučený typograf, venoval sa najmä činnosti súvisiacej s tlačením, či vydávaním rôznych novín a letákov. Zo začiatku to boli letáky pre Trenčín, Piešťany, Myjavu a pohraničné kraje pri Morave. Dňa 14. marca 1939 vydal letáky s názvom *Spolu s národom českým* ako reakciu na vznik Slovenskej republiky, za čo bol prvýkrát zaistený, no pre nedostatok dôkazov ho zakrátko prepustili. V týchto letákoch bola rozoberaná politická situácia optikou komunistického ilegálneho odboja. Súčasne v tomto období Strechaj organizoval prechod ilegálnych pracovníkov z Čiech a Moravy na Slovensko a do zahraničia, či pripravoval úkryty pre ilegálnych pracovníkov a predstaviteľov odboja.²⁴

V roku 1939 začal spolu s predstaviteľmi prvého ilegálneho hnutia Jánom Osohom a Pavlom Stahom organizovať a zariaďovať ilegálnu tlačiareň.²⁵ V decembri toho istého roku vyšli z tejto tlačiarne prvé noviny *Hlas ľudu*. V tomto ústrednom tlačovom orgáne strany sa poukazovalo na „zradu“ slovenskej „reakcie“ na slovenskom národe a spoluprácu s Nemeckom.²⁶ Jeho úlohou a snahou tak bolo postupne prichystať zázemie na neskoršie možné aktívne ozbrojené vystúpenie a zabezpečiť lojalitu čo najväčšieho počtu ľudí. O vydávaní *Hlasu ľudu* rozhodlo krajské vedenie KSČ ešte v októbri 1938 na zasadnutí v Žiline. Prvé číslo bolo vytlačené dokonca dvakrát, okrem decembra vyšlo po miernej úprave aj v januári 1940, spolu v náklade päťtisíc výtlačkov. Ďalšie čísla mali už nižší náklad, dvoj až trojtisícový.²⁷ Prvý polrok bol *Hlas ľudu* tlačený v Čachticiach a Martine, potom vychádzal cyklostylovaný na rôznych miestach, aby sa predišlo prezradeniu.²⁸ *Hlas ľudu*, ako

²³ Rudo Strechaj. In *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4; *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zväzok 4, Spomienky a kroniky*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 442.

²⁴ Rudo Strechaj. In *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

²⁵ Bližšie pozri: SYRNÝ, Marek. *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944. Náčrt dejín Komunistickej strany Slovenska v odboji a v Povstaní*. Banská Bystrica : Belianum, 2013, s. 35-36.

²⁶ Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé 1945 – 1946, Stenoprotokoly, 30. schôdza, 14. 2. 1946. [online] Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/030schuz/s030010.htm>>.

²⁷ *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zväzok 1, Protifašistický odboj a príprava SNP*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 127.

²⁸ Tisk jako zbraň. In *Mladá fronta*, 22. máj 1974, roč. 30, č. 119, s. 4.

ideologický pokračovateľ komunistickej *Pravdy chudoby*, *Ľudového denníka* a *Slovenských zvestí* zjednocoval propagovanie politiky ilegálnej KSS. Počas pôsobenia prvého ilegálneho vedenia KSS *Hlas ľudu* redigoval Július Ďuriš.²⁹ V tomto období okrem tlačového orgánu ilegálnej KSS Rudolf Strechaj vydal brožúru *Ohlas Komunistickej strany k slovenskému národu, Do protiútok za národné oslobodenie Slovenska* a tiež aj rôzne cyklostylované výzvy k 1. máju a mnohé iné letáky.³⁰

Rudolf Strechaj vydával *Hlas ľudu* so svojou ilegálnou skupinou v tajnej tlačiarňi v Čachticiach pri Novom Meste nad Váhom až do leta 1940.³¹ Neskôr, po upozornení jedného z politických referentov a členov ÚŠB, zmenil pôsobisko a odišiel do Bratislavy do kníhtlačiarne Grafia. Tu nadviazal styky so socialistickými a ľavicovo orientovanými členmi spolku typografov a snažil sa stále existujúcu tajnú tlačiareň zdokonaľiť. Avšak po ďalšom dôraznom napomenutí sa Rudolf Strechaj rozhodol presťahovať do Turca, kde sa zamestnal v matičnej tlačiarňi a sem premiestnil aj ilegálnu tlačiareň.³² Od júna 1940 tak vychádzali noviny *Hlas ľudu* vo vtedajšom Turčianskom Svätom Martine. Vzápätí sa Rudolfovi Strechajovi cez ďalších príslušníkov odboja Jána Mazúra a Miroslava Hyska podarilo napojiť na tamojšiu martinskú organizáciu ilegálnej KSS. Strechaj ako ústredný typograf strany naďalej aktívne pokračoval vo vydávaní ilegálnej odbojovej tlače a už v apríli 1941 vydal Program komunistickej strany.³³

Politická situácia na Slovensku sa začínala čiastočne meniť po útoku Tretej ríše na ZSSR. Otvorenie východného frontu veľmi zaskočilo vedenie ilegálnej KSS, ktoré takýto scenár udalostí vôbec nepredpokladalo a preto reagovalo veľmi opatrne. Rudolf Strechaj ešte v júli 1941 vytlačil výzvu k armáde a nechal ju rozhodiť v kasárňach.³⁴ Avšak na druhej strane, vplyvom nemeckého útoku na Sovietsky zväz, zosilneli zatýkania komunistov aj na slovenskom území. V júli 1941 sa teda začala prvá veľká akcia zameraná na likvidáciu komunistických štruktúr, ktorá nasledovala po čiastočne náhodnom zatknutí Viliama Širokého, ktorý sa práve vrátil z Moskvy.³⁵ ÚŠB spolu s Gestapom tak získali mnohé indicie, pomocou ktorých čoraz viac prenikali do tajnej siete komunistickej strany, čo napokon viedlo k zatknutiu prvého ilegálneho vedenia ÚV KSS.

²⁹ *Dejiny*, zväzok 1, ref. 27, s. 127.

³⁰ Rudo Strechaj. In *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

³¹ *Dejiny*, zväzok 1, ref. 27, s. 127.

³² Rudo Strechaj. *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

³³ GIAČ, Michal et al. *Turčianske obce v odboji (1938 – 1945)*. Martin : Osveta, 1989, s. 19; SYRNÝ, ref. 25, s. 72.

³⁴ Rudo Strechaj. *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

³⁵ PEŠEK, Komunistická, ref. 17, s. 9.

Slovenskej spravodajskej službe v tomto smere veľmi pomohol oblastný vedúci funkcionár komunistickej strany František Vávra. Na základe jeho výpovedí ÚŠB a Gestapo zatkli mnohých ďalších dôležitých predstaviteľov ilegálnej KSS v Turci.³⁶ Pod vplyvom uvedených okolností bol napokon 17. augusta 1941 predpoludním zatknutý v Turčianskom Svätom Martine aj Rudolf Strechaj. Po výsluchu bol prevezený do väznice Krajského súdu v Ružomberku. Ako organizátora komunistického hnutia v Turci ho odsúdili na tri a pol roka väzenia, z čoho si odsedel 28 mesiacov. Vo väzení pomocou dozorcov sa snažil udržiavať styk s vedúcimi predstaviteľmi strany a nabádal ich k činnosti.³⁷ Za zmienku stojí aj zaujímavosť ohľadne súkromného života Strechaja, že ako politický väzeň si vo väzení našiel ženu a to práve dozorkyňu, s ktorou sa oženil a mal s ňou i deti.³⁸

Týmto sa činnosť a vplyv Rudolfa Strechaja na chod udalostí až do roku 1943 aj napriek agilnosti a snahe pracovať pre KSS, prakticky skončili. Počas tohto obdobia zatýkania komunistických funkcionárov *Hlas ľudu* vychádzal ďalej s prerušením v roku 1942, keď polícia odhalila ilegálnu rozmnožovňu v Bratislave. V roku 1943 ho vydávali v Prievidzi.³⁹ Zároveň do roku 1943 sa vystriedali ďalšie ilegálne vedenia KSS, ktoré boli z veľkej časti odhalené a pozatýkané, avšak vždy sa vytvorilo ďalšie vedenie, ktoré pokračovalo v činnosti.

Medzinárodná situácia sa však znova zmenila vplyvom vojenských operácií na východnom fronte. Nemecko už ani zďaleka nemalo tú prevahu a entuziazmus, ako v prvých mesiacoch po napadnutí ZSSR. Vojna sa začínala preťahovať, stávala sa vyčerpávajúcou a v konečnom dôsledku sa pre nacistické Nemecko pomaly otáčala v jeho neprospech.

Na Slovensku sa postupne objavovali v komunistickej ilegálnej tlači výzvy na prípravu k ozbrojenému vystúpeniu a na tento účel sa mali organizovať Bojové jánošíkovské družiny, aj keď tento úmysel sa vo väčšej miere mohol realizovať až neskôr.⁴⁰ Začiatkom augusta v roku 1943 pricestoval Karol Bacílek spolu s Karolom Šmidkem na Slovensko. Šmidke priniesol z Moskvy nové inštrukcie pre organizovanie komunistickej ilegality a krátko po svojom príchode vytvoril nové, v poradí už piate ilegálne vedenie KSS.⁴¹

³⁶ K okolnostiam okolo zatknutia prvého ilegálneho vedenia ÚV KSS pozri tiež: MEDVECKÝ, Matej. *Spravodajské eso Slovenského štátu: kauza Imrich Sucký*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 90-104. Okrajovo sa tu spomína aj Rudolf Strechaj.

³⁷ Rudo Strechaj. In *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

³⁸ KOHÚT, Leo. *Tu bola kedysi ulica...* Bratislava : Q 111, 1995, s. 236. Pozri tiež: KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953 – 1956*. Brno : Barrister & Principal, 2005, s. 318.

³⁹ *Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Zväzok 5, Encyklopédia odboja a SNP*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 157-158.

⁴⁰ Pozri tiež PLEVZA, ref.16, s. 259-274.

⁴¹ MEDVECKÝ, ref. 36, s. 150.

Podmienky pre odbojovú činnosť sa v tomto období zlepšili, a to najmä od polovice roka 1943, vplyvom vojenských neúspechov vojsk Osi. Represívna činnosť na Slovensku postupne ochabovala a aj mnohí komunisti, ktorí boli predtým zatknutí sa za určitých okolností mohli dostať z väzenia na slobodu. To bolo pre ilegálne vedenie KSS veľkým prínosom, keďže väčšina komunistov po prepustení z väzenia opäť hľadala cestu k odboju.⁴²

Aj Rudolf Strechaj sa dostal von z väzenia, i keď v jeho prípade bola v pozadí ešte ďalšia zvláštna súvislosť. Podľa spomienok Ladislava Hanusa si Strechaj vo väzení vypočítavo získal náklonnosť kňazov Ignáca Grebáča, či Ondreja Doránskeho a dokonca miništroval kaplánovi Doránskemu pri omšiach, slúžených vo väzení. Strechaj sa správal „kajúco a oddane“, preto mu Ondrej Doránsky uveril a vybavoval jeho prípad u Ignáca Grebáča, ktorý bol v tom čase správcom ružomerskej tlačiarne Lev.⁴³ Na zákrok Ignáca Grebáča sa napokon podarilo vybaviť vyslobodenie Strechaja z väzenia. Oficiálne bol prepustený zo zdravotných dôvodov a dokonca mu vybavili aj zamestnanie. Dňa 15. novembra v roku 1943 nastúpil do práce v ružomerskej tlačiarňi Lev ako strojník a údržbár. Následne sa však opätovne zapojil do spolupráce s ilegálnym vedením KSS.

V týchto podmienkach Strechaj vytvoril okruh ilegálnych pracovníkov, medzi ktorých patrili osoby ako Vojtech Kustra, Matej Droppa, Jaroslav Šolc, Jozefína Bohúňová, Viliam Smrečanský a ďalší.⁴⁴ Keď teda Karol Šmidke začal obnovovať sieť komunistického odboja a budovať partizánske hnutie, cez Miroslava Hyska, ktorý pôsobil v Turci, získal napojenie na Strechaja.⁴⁵ Na jar roku 1944 navštívil Šmidke oblasť Liptova osobne, čím sa urýchlil proces obnovovania činnosti tamojších lokálnych vedení KSS.⁴⁶ Ilegálne okresné vedenie KSS v Ružomberku tak nanovo rozbehlo svoju činnosť a to práve pod vedením Strechaja, ktorý dostal poverenie okrem organizovania komunistickej strany v Ružomberku aj na prípravu povstania.

⁴² PLEVZA, ref. 16, s. 274-275. Charakteristickým príkladom je aj viacnásobné zatknutie Gustáva Husáka, ktorého po krátkej väzbe pustili na slobodu a ÚŠB už v tomto období nemala väčší záujem usvedčiť ho z ilegálnej činnosti. Bližšie pozri MEDVECKÝ, ref. 36, s. 150-152.

⁴³ HANUS, Ladislav. *Pamäti svedka storočia*. Bratislava : Lúč, 2006, s. 386-387. Lev bol pôvodne katolícky tlačiarenský podnik. Vznikol 24. augusta v roku 1917 ako tlačiareň a vydavateľstvo náboženskej literatúry pre slovenských katolíkov so snahou formovať ich náboženské a národné povedomie. Okrem tlačiarnej a vydavateľskej činnosti sa zaoberal aj obchodom s knižtlačiariskými komoditami, novinami, hudobníkmi a papierensko-kancelárskym sortimentom. Spoločnosť prijala meno Lev na počesť pápeža Leva XIII. Pri zrode Leva stáli aj viaceré osobnosti, Andrej Hlinka, Ján Vojtaššák, Karol Kmeťko, Anton Hromada, Štefan Mnohel, Ignác Grebáč-Orlov, Jozef Höhr a Dušan Šulc. ŠKRINÁROVÁ, Ľubica et al. *Monografia mesta Ružomberok*. Banská Bystrica : Štúdio Harmony, 2009, s. 208.

⁴⁴ Rudo Strechaj. *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

⁴⁵ Po dolinách i po horách. Archív Rozhlasu a televízie Slovenska – Slovenský rozhlas, odvysielané: 1964, signatúra: BA-AFR 383/1-1.

⁴⁶ *Dejiny*, zväzok 1, ref. 27, s. 210.

Dôležitým medzníkom spolupráce liptovských komunistov s občianskymi odbojovými skupinami bola porada vedúcich ilegálnych pracovníkov z Považia začiatkom roka 1944, výsledkom ktorej bolo usmernenie komunistov na Liptove, aby zakladali revolučné národné výbory. Tie mali vychádzať z platformy spolupráce všetkých odbojových zložiek na vytváranie partizánskych skupín a postupné nadväzovanie spolupráce s príslušníkmi armády. Z iniciatívy okresného vedenia KSS sa vytvoril v máji v roku 1944 Okresný revolučný národný výbor v Ružomberku na čele s predsedom okresného vedenia KSS Rudolfom Strechajom. Zo začiatku Okresné revolučné národné výbory v Liptovskej oblasti svoju činnosť zameriavali najmä na vytváranie siete miestnych revolučných národných výborov, organizovanie zásobovania a prepravy sovietskych utečencov zo sústreďovacieho tábora v obci Ústie na Orave smerom na východné Slovensko. Jednou zo staníc na tejto trase bol aj Ružomberok. Neskôr Okresné revolučné národné výbory riešili všestrannú podporu rozvoja partizánskeho hnutia na Liptove, nadväzovanie ďalších kontaktov s armádou a získavanie zbraní pre partizánov.⁴⁷

Podľa Šmidkeho inštrukcií sa Strechaj dostal do styku s dôstojníkmi ružomerskej posádky a poveril organizovaním armády rotníka Ľudovíta Hruboňa, nadporučíka Dr. A. Hirnera, nadporučíka J. Kadúca, kapitána Dr. Bohuša Štekláča, nadporučíka Š. Feju, či majora Miloša Vesela. Tak sa Strechajovi podarilo vytvoriť širší okruh dôstojníkov, ktorí boli ochotní na povel Ústredia začať s povstaním. Podobne si pre prípad potreby zaistil spoluprácu okrem ružomerskej vojenskej posádky aj s príslušníkmi tamojšieho žandárstva a to konkrétne so strážmajstrom J. Mosorjakom, veliteľom žandárskej stanice K. Partlom, kapitánom Dubníkom, kapitánom Zubercom a s mnohými ďalšími.

Predstavitelia okresného vedenia KSS sa spojili aj s príslušníkmi nekomunistickej časti odboja a členmi neskoršej Demokratickej strany Ondrejom Voskárom, Rudolfom Medveckým, Jánom Žuffom a Vladimírom Goleckým.⁴⁸ Ako vo viacerých revolučných národných výboroch, tak aj v Ružomberku si komunisti a zástupcovia občianskeho odboja rozdelili náplň práce i kompetencie. Ondrej Voskár sa zároveň stal spolupredsedom Okresného revolučného národného výboru.⁴⁹ Tlačovým orgánom revolučného národného výboru v Ružomberku sa stali noviny *Vpred*.

Rudolf Strechaj rozvíjal aj spoluprácu odboja so sovietskymi partizánmi. Spolu s Ľudovítom Hruboňom a Viliamom Smrečanským sa mu podarilo sprostredkovať styk medzi

⁴⁷ *Tamže*, s. 269-270.

⁴⁸ Rudo Strechaj. In *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

⁴⁹ *Dejiny*, zväzok 1, ref. 27, s. 269-272.

slovenskými partizánmi v okolí Ružomberka a sovietskymi parašutistami na Prašivej Holi. V rámci prípravy povstania na Liptove spolupracoval tiež s nadporučikom Koršom z Liptovského Mikuláša a zaistil spoluprácu s Jánom Ovčiarikom z Ilavy, pomocou ktorého sa podarilo oslobodiť zaistených väzňov z ilavskej väznice.⁵⁰ Vytvorenie a pôsobenie revolučných národných výborov tak predstavoval fundament, z ktorého neskôr vychádzal rozvoj partizánskeho hnutia na Slovensku. Partizánske akcie boli vlastne v konečnom dôsledku aj spúšťačom udalostí, viažucich sa k 29. augustu 1944 a Slovenskému národnému povstaniu.

Najmä v Ružomberku a jeho okolí sa partizáni, podporovaní miestnymi funkcionármi KSS a revolučnými národnými výbormi rozhodli, ako sa neskôr ukázalo, k unáhlenému kroku, ktorý mal ďalekosiahle následky. Išlo o predčasné obsadzovanie obcí a miest. Toto rozhodnutie, ktoré mali na svedomí partizánske formácie A. S. Jegerova, E. Bielika a M. Sečanského, sa rozchádzalo s celkovou koncepciou ozbrojeného národnooslobodzovacieho boja. Dňa 26. augusta 1944 partizáni spojených oddielov pripravovali spolu s miestnymi funkcionármi KSS a ostatnými spolupracovníkmi v Liptovskej Lužnej zásah v Ružomberku. Mali najprv oslobodiť väzňov a potom obsadiť mesto Ružomberok.⁵¹ Doplňovacie okresné veliteľstvo v Ružomberku malo avizovaný príchod partizánov na sobotňajší večer 26. augusta, v presvedčení, že svoju akciu koordinujú s obsadením mesta. Posádka však ešte nedostala príkaz k povstaniu, takže L. Hruboň nakoniec eskortoval oslobodených väzňov k partizánom do Liptovskej Lužnej.⁵² Medzi väzňami sa nachádzali aj nemeckí komunisti Karol Fomferra a Hans Schwarz.⁵³ Táto akcia mala vážne následky a ďalekosiahly vplyv aj na politiku KSS. Aj podľa Gustáva Husáka bolo touto akciou znemožnené oslobodenie väznených v Bratislave, Leopoldove a najmä v Nitre.⁵⁴ Rudolf Strechaj bol v centre týchto udalostí. Bol jedným z organizátorov celej akcie a aj účastníkom oslobodenia politických väzňov v Ružomberku.⁵⁵

Po oslobodení väzňov prišlo aj k obsadeniu mesta Ružomberok. V nedeľu 27. augusta partizáni v spojení s ilegálnymi pracovníkmi z vedenia KSS a RNV spolu

⁵⁰ Rudo Strechaj. In *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

⁵¹ *Dejiny*, zväzok 1, ref. 27, s. 352.

⁵² ŠKRINÁROVÁ, ref. 43, s. 119.

⁵³ *Dejiny*, zväzok 1, ref. 27, s. 352. O špiónážnej skupine Fomferra – Schwarz bližšie pozri MEDVECKÝ, ref. 36, s. 104-117.

⁵⁴ ŠKRINÁROVÁ, ref. 43, s. 119.

⁵⁵ Slovenský národný archív v Bratislave, fond ÚV KSS–zasadnutia plén, číslo kartónu 1823, zasadnutie ÚV KSS zo dňa 6. – 7. apríla 1950. Rudolf Strechaj o týchto udalostiach pomerne podrobne hovoril v diskusii na plenárnom zasadnutí ÚV KSS v roku 1950. Aj keď jeho rozprávanie bolo ovplyvnené súdobou politickou situáciou, napriek tomu je to zaujímavé svedectvo o zaangažovanosti Rudolfa Strechaja v súvislosti s oslobodením väzňov v Ružomberku.

so spolupracujúcimi vojakmi prevzali moc v meste a vzápätí vyhlásili celý okres za územie obnovenej ČSR. Časť reprezentantov Liptovského odboja zastihlo obsadenie Ružomberka partizánmi na dôležitej porade v Starom Smokovci 25. až 27. augusta. S vystúpením východoslovenskej armády proti nemeckým jednotkám počítali zúčastnení až po ukončení všetkých príprav a za optimálny dátum sa považoval 15. október 1944. Povstalci tak prevzali v Ružomberku moc ešte pred oficiálnym vyhlásením povstania. Zadržali pritom miestnych Nemcov, asi 30 nemeckých vojakov odzbrojili a zaistili na rybárpoľskej stanici. Zlikvidovali taktiež skupinu príslušníkov Gestapa, ktorá práve dorazila do mesta. Zadržaných Nemcov, medzi ktorými boli nielen vojaci a členovia SS, ale i civilisti nemeckej národnosti, partizáni 29. augusta a 1. septembra na Podsucej postrieľali. Štátnu moc v meste prebral Revolučný okresný národný výbor, na čele ktorého stáli dvaja spolupredsedia, Rudolf Strechaj a Ondrej Voskár.⁵⁶

Medzitým dochádza k ďalším závažným udalostiam. Dňa 27. augusta partizáni v Martine zlikvidovali nemeckú misiu, ktorá cestovala z Rumunska. Okrem toho prepukli lokálne povstania v ďalších turčianskych obciach. Udalosti nabrali rýchly spád. Ako reakcia na zmienené skutočnosti nemecké vojsko vstúpilo na slovenské územie a začalo ho obsadzovať. Dňa 29. augusta v popoludňajších hodinách pri Hornom Hričove sa ozvali prvé bojové výstrely medzi povstalcami a nemeckými jednotkami a večer toho istého dňa zazneli rozhlasom Golianove slová: „Začnite s vystahovaním!“⁵⁷ Rudolf Strechaj sa v tomto čase veľmi snažil, aby sa povstanie čo najviac rozšírilo a aktívne agitoval aj v okolí Ružomberka. V deň vypuknutia povstania prišiel do Dolného Kubína osobne a vyzval tamojšiu posádku, aby sa pridala k odboju.⁵⁸

Príchod nemeckej armády a súčasné vypuknutie povstania znamenali vážne ohrozenie pre mesto Ružomberok a jeho okolie. Obranná situácia nezodpovedala vojenskému významu mesta, v ktorom bola umiestnená zbrojárska výroba. Od východu smeroval na Ružomberok zosilnený prápor SS Schäfer, podporený tankom a delostrelectvom. Obrana sa sústredila na odrazenie nemeckého útoku z východu a zo severu. 5. septembra Kampfgruppe Schäfer dosiahla Liptovský Mikuláš. Nemecké letectvo bombardovalo ružomerskú železničnú stanicu. V podvečer sa podarilo rýchly nemecký postup pozastaviť osem kilometrov pred Ružomberkom, ale Nemci po krátkom boji obsadili Liskovú a povstalci boli nútení znovu ustúpiť na líniu Martinček – Priechod. Večer však časť pechoty opustila svoje postavenie a

⁵⁶ ŠKRINÁROVÁ, ref. 43, s. 119.

⁵⁷ *Dejiny*, zväzok 1, ref. 27, s. 353-356.

⁵⁸ Na Orave pred 28 rokmi znel bojový pochod. In *Rolnícke noviny*, 11. august 1972, roč. 27, č. 188, s. 5.

6. septembra o pol šiestej ráno zaútočili Nemci pri Martinčeku. Rýchly rozpad povstaleckej obrany umožnil Nemcom obsadiť Ružomberok už o pol jedenástej. Príčinou bola predovšetkým nedostatočná organizácia obrany a neskúsenosť veľkej časti mužstva. Časť povstaleckých síl ustúpila do Ludrovej, časť až na Podsuchú. Neskôr Nemci postúpili ďalej a pokúsili sa prebiť cez Donovaly do Banskej Bystrice. Na južnej hranici Ružomberka však narazili na pevnú obrannú líniu vojakov mikulášskej posádky, letcov z Mokrade a ružomerských delostrelcov. Organizačné zmeny v povstaleckej armáde, úsilie majora Vesela, veliteľa obranného úseku Biely Potok a veliteľa VI. taktickej skupiny podplukovníka Jána Černeka viedli k vybudovaniu obranného postavenia, ktoré sa ukázalo ako jedno z najpevnejších počas Povstania. IV. taktická skupina udržiavala svoje postavenie až do konca októbra 1944.⁵⁹

Rudolf Strechaj sa priamo zúčastnil týchto akcií a vyznamenania, ktoré za účasť v povstaní získal, neboli len odrazom jeho neskoršej politickej činnosti. Spolu v úzkej spolupráci so všetkými, ktorí sa zapojili do povstania, sa bránili v Ružomberku deväť dní. Keď boli povstalci nútení ustúpiť, stiahli sa do Liptovskej Osady. Tento úsek udržali dva mesiace. Po potlačení povstania odišiel Rudolf Strechaj spolu s ďalšími spolupracovníkmi cez Prašivú, Váh, do hôr nad Sielnicou. Tu sa snažil zriadiť partizánsky oddiel, no tento zámer sa mu nevydaril pre nedostatok „ohybných a rozhodných kádrov“. Preto sa rozhodol pridať ku partizánskej skupine Ľvovci, v ktorej zotrval až do príchodu Červenej armády na územie Liptova.⁶⁰

Ľvovci bol samostatný partizánsky oddiel, pôvodne sformovaný v Ľvove, odkiaľ dostal i pomenovanie. Mal asi 70 členov. Jeho veliteľom bol dôstojník Sovietskej armády Pavol Fiodorovič Jakubovič s krycím menom major Igor. Úlohu komisára zastával Viktor Vasilievič Karenin. Ten však padol do zajatia v Proseku a v Likave bol popravený. Na jeho miesto nastúpil po príchode k partizánskemu oddielu práve Rudolf Strechaj. Štáb partizánskej jednotky sídlil v Plešivej, neskôr na partizánskej základni v Zázrivej. Na začiatku novembra 1944 sa presunul cez Malatínsku dolinu na Choč, potom do tábora v Prosieckej doline a 26. 11. 1944 sa presídlil nad Ižipovce a Liptovskú Annu. Partizánsky oddiel Ľvovci spolu s Rudolfom Strechajom operoval na Orave, Kysuciach, Liptove v súčinnosti s viacerými partizánskymi oddielmi ako Vpred, Signál a i. Uskutočňovali rôzne diverzné akcie aj na košicko-bohumínskej železnici, niekoľkokrát prešli aj na územie Moravy. Oddiel Ľvovci

⁵⁹ ŠKRINÁROVÁ, ref. 43, s. 119-120

⁶⁰ Rudo Strechaj. *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

sa zúčastnil viacerých prepádov, zaútočil na nemecký transport na železničnej stanici Parížovce a prepadol nemeckú jednotku v Sielnici.⁶¹

Okrem bojovej a diverznej činnosti oddiel pôsobil aj politicky, na čom sa podieľal opäť Strechaj. Zo štábu majora Igora vydal niekoľko vyhlášok, napísaných na písacom stroji v slovenskom a maďarskom jazyku. Ďalej vydal výzvu k jednotke gardistov, ktorá bola vtedy v Pokryvači a v Dolnom Kubíne. Na základe tejto výzvy celá jednotka s výzbrojou prešla k partizánom. Na výzvu v maďarskom jazyku zas zbehla k Červenej armáde značná časť maďarských vojakov. Okrem toho Strechaj rozposielal po dedinách výzvy, upozornenia a hlavne nabádal ďalších ľudí, aby išli do hôr a pripojili sa k partizánom.⁶² Vo februári v roku 1945 sa na základni partizánskej jednotky Ľvovci konala porada predstaviteľov RNV z Oravy a časti Liptova o ďalších úlohách národných výborov. Keď sa začínal front približovať, oddiel zintenzívnil svoju bojovú činnosť. Po prechode frontu sa 5. apríla 1945 pri Liptovskom Mikuláši spojil s jednotkami 1. československého armádneho zboru, čím partizánsky oddiel Ľvovci ukončil svoju úlohu.⁶³

Počas povstania 17. septembra 1944 sa uskutočnil pre komunistov dôležitý zlučovací zjazd v Banskej Bystrici. Išlo o oficiálne zjednotenie KSS s Československou sociálnodemokratickou robotníckou stranou na Slovensku. Avšak nevznikol nový politický útvar, lebo platforma aj s názvom ostala komunistická, takže došlo skôr k pohlteniu sociálnej demokracie komunistami. Tí sociálni demokrati, ktorí nesúhlasili so zlúčením, neskôr v roku 1946 založili Stranu práce.⁶⁴ Rudolf Strechaj bol na tomto zlučovacom zjazde v septembri 1944 za „zásluhy“ zvolený do Ústredného výboru KSS.⁶⁵ Od septembra 1944 do augusta 1945 taktiež zastával funkciu poslanca Slovenskej národnej rady.⁶⁶

Rudolfovi Strechajovi, pôvodne vyučenému typografovi, sa tak po politických začiatkoch v medzivojnovom období, účasti v komunistickom odboji a v neskoršom povstaní otvárali možnosti pre následný kariérny rast. Po roku 1945 sa postupne prepracovával z nižších lokálnych funkcií na posty vo vysokej politike, kde pôsobil hlavne v období päťdesiatych rokov.

⁶¹ *Dejiny*, zväzok 5, ref. 39, s. 199, 217, 290.

⁶² Rudo Strechaj. *Vpred*, 29. august 1945, roč. 2, č. 108, s. 4.

⁶³ *Dejiny*, zväzok 5, ref. 39, s. 290.

⁶⁴ LIPTÁK, ref. 7, s. 263. K zlučovaciemu zjazdu pozri bližšie PLEVZA, ref. 16, s. 299-304.

⁶⁵ Prejav súdruha Karola Bacílka. *Pravda*, 1. august 1962, roč. 43, č. 210 A, s. 1.

⁶⁶ RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADESKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, s. 450-456.

From Typography to Politics (The Political Profile of Rudolf Strechaj before 1945)

The paper focuses on Rudolf Strechaj's beginnings in the politics. He was born in 1914 in Čachtice, the little village located in Western Slovakia. He wanted to be a teacher, but his family was very poor and they did not have enough money for his study. After the primary school, Rudolf Strechaj became a typographer. His political life started as early as in the interwar period and was mostly related to the regional organization of the Czechoslovak Social Democratic Party in his native village. In 1935, Rudolf Strechaj left the social democratic party and joined the Communist Party of Czechoslovakia. Shortly afterwards, he visited the Soviet Union and it influenced his political opinions. In the early period of the Second World War, he worked in illegality. In 1941, he was imprisoned and later joined the Uprising. During military actions, he also served as a political commissary of the partisan unit Ľvovci. During and after the Second World War, he held various regional functions. After 1948, Rudolf Strechaj was rising through the ranks from lower regional positions up to the highest positions on both state and party levels.

Keywords: Rudolf Strechaj (1914 – 1962), Čachtice, Ružomberok, Communist party, politics, resistance, partisan unit Ľvovci

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

ŠPILKA, Jozef. Od typografie k politike (Politický profil Rudolfa Strechaja pred rokom 1945). In *Štúdie (ne)dávnych čias*. Historia nova 8. [online] Bratislava : Stimul, 2014, s. 33-46. Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino8.pdf>